

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان به لحاظ توجه به تربیت اقتصادی

داود طهماسب‌زاده شیخ‌لاری^۱، سمانه مرادی^۲، یوسف ادیب^۳، حسین اصغرپور^۴
(دریافت: ۹۹/۶/۱۴ - پذیرش: ۹۹/۱۰/۱۳، نوع مقاله: مطالعه موردی)

چکیده

هدف پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی است. روش آن، توصیفی و از نوع تحلیل محتوای کمی با استفاده از روش آنتروپی شانون بود. جامعه آماری شامل کلیه کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشجو - معلمان دانشگاه فرهنگیان است. برای نمونه، کتاب‌های دروس تربیت اسلامی، تربیتی، تربیتی تخصصی و تخصصی رشته مطالعات اجتماعی دانشجو - معلمان، به صورت هدفمند مورد نظرند. برای گردآوری داده‌ها از چک لیست تحلیل محتوا استفاده گردید که روایی محتوایی آن را پنج استاد از گروه علوم تربیتی و اقتصاد دانشگاه تبریز و فرهنگیان تأیید کردند. پایایی آن نیز با استفاده از روش اجرای مجدد، برای چک لیست مذکور ۰/۸۶ به دست آمد. طبق یافته‌ها در محتوای کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی چندان توجه نشده، بلکه بیشتر به کتاب‌های درسی تربیت اسلامی و تخصصی و کمتر به تربیتی و تخصصی تربیتی توجه شده است. نیز، کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی به لحاظ میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در عناصر برنامه درسی، ۱۹ درصد عنصر به محتوای برنامه درسی و ۶/۶۵ درصد به عنصر مکان برنامه درسی اختصاص داشته‌اند.

کلیدواژه‌ها

تربیت اقتصادی، مطالعات اجتماعی، دانشجو معلمان، عناصر برنامه درسی.

۱. دانشیار، دانشگاه تبریز، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، گروه علوم تربیتی، تبریز، ایران (d.tahmaseb@tabrizu.ac.ir) (نویسنده مسئول).

۲. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه تبریز، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، گروه علوم تربیتی، تبریز، ایران.

۳. استاد، دانشگاه تبریز، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، گروه علوم تربیتی، تبریز، ایران.

۴. استاد، دانشگاه تبریز، دانشکده اقتصاد و مدیریت، گروه اقتصاد، تبریز، ایران.

Content analysis of textbooks in the field of social studies, Farhangian University in terms of attention to economic education

Davood Tahmasbzadeh Sheikhlari¹, Samaneh Moradi², Yusef Adib³, Hossein Asqarpoor⁴

Abstract

The aim of this study was to analyze the content of social studies textbooks in terms of emphasis on the components of economic education. The present study is descriptive and content analysis using Shannon entropy method. The statistical population includes all textbooks in the field of social studies of students and teachers of Farhangian University. The statistical sample includes textbooks of Islamic education, educational, specialized and specialized education in the field of social studies of students and teachers. The research tool was a researcher-made checklist of components of economic education based on the scientific foundations of economic education, the content validity of which was verified by 5 experts. Its reliability was obtained 0.686 using the re-implementation technique for the mentioned checklist. The results generally indicated that, in general, little attention was paid to the components of economic education in the content of social studies textbooks. The highest level of attention to the components of economic education is related to Islamic education textbooks, specialized textbooks and the lowest level of attention to the components is related to educational textbooks and specialized educational textbooks, respectively. The results also show that in total, textbooks in the field of social studies in terms of the amount of attention to the components of economic education in the elements of the curriculum 19% was allocated to the curriculum content element and 6.65% to the curriculum location element.

Keywords

Economic Education, Social Studies, Student-Teacher, Curriculum Elements.

-
1. Associate Professor, Tabriz University, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Educational Sciences Department, Tabriz, Iran (d.tahmaseb@tabrizu.ac.ir), Res. Author
 2. PhD candidate in Curriculum Designing, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Educational Sciences Department, Tabriz, Iran
 3. Professor, Tabriz University, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Educational Sciences Department, Tabriz, Iran

مقدمه

در دنیای امروز و برحسب اقتضائات و الزامات فناورانه و اقتصادی حاکم بر زندگی بشر، مسئولیت نظام‌های تعلیم و تربیت رسمی و عمومی افزایش یافته و ملاحظات خاصی در باب نهادها، محتوا، برنامه‌ها و روش‌های تعلیم و تربیت، پیش روی برنامه‌ریزان آموزشی قرار گرفته است. نهادهای آموزشی و فرهنگی کشورها باید در کنار آموزش مهارت‌های اولیه و ضروری، مانند خواندن و نوشتن، ریاضیات، ادبیات، و تاریخ، به برنامه‌های آموزش اقتصاد و تعلیم و تربیت اقتصادی توجه کرده و آن‌ها را به عنوان بخش اصلی برنامه‌هایی که عهده‌دار یاددهی عناصر شناختی، گرایشی و مهارتی (رفتاری) ناظر بر تدبیر زندگی و تحقق رفتارهای مطلوب در عرصه زندگی فردی و تعاملات اجتماعی هستند، وارد سیستم آموزشی خود نمایند. امروزه اغلب متخصصان تعلیم و تربیت اقتصادی، کارکردهای مورد انتظار از تعلیم و تربیت اقتصادی و قابلیت‌های مهم آن در تحقق مهارت‌های زندگی را فراتر از موضوعات و ابعاد صرفاً اقتصادی زندگی بشر می‌دانند و آن را به روش‌ها و رویکردهای حاصل از این دانش نیز تسری و بسط می‌دهند. نظام آموزش و پرورش اغلب کشورهای پیشرفته، به منظور فرهنگ‌سازی در حوزه اقتصاد، برنامه‌ها و اقداماتی را با نام تربیت اقتصادی- مبتنی بر دیدگاه اقتصادی جامعه خود - ترتیب می‌دهند (پیغامی و تورانی، ۱۳۹۰).

آموزش اقتصاد و یا به بیان علمی، تحقق اهداف شناختی، گرایشی و رفتاری در حوزه اقتصادی، که به طور عام به آن «تعلیم و تربیت اقتصادی» می‌گویند، حوزه بسیار شناخته شده‌ای از لحاظ حجم ادبیات و تجارب حاصل در دنیای امروز است (Sochio & Lakatos, 2010). رسالت برنامه‌های تعلیم و تربیت اقتصادی، تربیت تصمیم‌گیرانی شایسته و عاقل در زندگی فردی و جمعی خود؛ شهروندانی مسئولیت‌پذیر؛ افرادی مولد، کارآفرین و بهره‌ور به عنوان نیروی کار؛ مشارکت‌کنندگانی مؤثر در اقتصاد داخلی و بین‌المللی؛ مصرف‌کنندگانی مطلع، پس‌اندازکنندگان و سرمایه‌گذارانی آینده‌نگر و حسابگر، مشوقان و حامیان ایدئولوژی و فرهنگ اقتصادی حاکم و مطلوب جامعه است (Mearman et al., 2016).

بیان مسئله

جهان امروز دریافته است که توجه به تربیت اقتصادی نوعی سرمایه‌گذاری ملی است و هر اجتماعی که در این راه تلاش بیشتری نماید، بدون شک از ثمرات آن در آینده برخوردار خواهد شد. در این خصوص نه تنها آموزش مفاهیم اقتصادی به دانش‌آموزان، بلکه فراتر

از آن، تعلیم مفاهیم و مؤلفه‌های تربیت اقتصادی به معلمان که تعلیم‌دهنده نسل آینده در تمامی ابعاد تربیتی به ویژه اقتصادی‌اند ضروری است. از این رو، باید به برنامه تربیت معلم و دانشجو-معلمان و پایش آن در زمینه تربیت اقتصادی توجه داشت؛ هرچند اغلب کشورهای توسعه یافته چنین فرایندی را در نظام آموزشی تربیت معلم خود دنبال کرده‌اند. طبق پژوهش پیغامی و تورانی (۱۳۹۰)، نظام‌های آموزشی کشورهای پیشرفته به برنامه‌های تربیت اقتصادی نیز توجه کرده، آن‌ها را به عنوان بخش اصلی برنامه‌هایی که عهده‌دار یاددهی عناصر شناختی، گرایشی و مهارتی ناظر بر تغییر زندگی و تحقق رفتارهای مطلوب در عرصه زندگی فردی و تعاملات اجتماعی هستند، در برنامه آموزشی خود گنجانده‌اند. در کشور ما که دهه چهارم انقلاب، دهه عدالت و پیشرفت نامیده شده است، نباید به رفتارسازی و فرهنگ‌سازی اقتصادی مبتنی بر ابعاد اسلامی بی‌توجه بود و باید به برنامه‌های درسی مغفولی چون تربیت اقتصادی، به طور ویژه، اهتمام ورزید. بنابراین اولین قدم در آن، تربیت اقتصادی معلمان است که مسئولیت تربیت دانش‌آموزان و شهروندان آینده جامعه را بر عهده دارند. مالزی از جمله کشورهایی است که برنامه‌های درسی تربیت معلمان شباهت بیشتری با ایران دارد و نیز دارای سه سرفصل اصلی: دروس تخصصی، دروس تربیتی، و آموزش‌های ارتقای فردی (عملی) در آن برنامه‌هاست. در بخش آموزش‌های ارتقای فردی، دانشجو‌یان دوره تربیت معلم ابتدایی و متوسطه باید واحدهایی در زمینه اقتصاد خانواده را بگذرانند (پیغامی و تورانی، ۱۳۹۰).

درواقع دانشجو - معلمان باید به عنوان شهروندان جامعه، به مسائل تولید، مصرف و توزیع آگاهی داشته باشند، به گونه‌ای که در زمینه نحوه پیشگیری از اتلاف منابع و اسراف، مصرف بهینه منابع، نحوه توزیع عادلانه و ممانعت از احتکار مطلع باشند (Smirnova, 2015)؛ زیرا آموزش اقتصادی معلمان، در سراسر برنامه درسی، به یکپارچه‌سازی مفاهیم اقتصادی در رشته‌های مختلف می‌انجامد و معلمان خواهند توانست تا روابط میان رشته‌ای موضوعات تخصصی خود را با علم اقتصاد تجربه کنند (Smirnova, 2015). اما معلمان ما در زندگی حرفه‌ای معلمی و عهده‌داری مسئولیت‌های مختلف، اطلاعاتی منظم در مورد مفاهیم و اصول اولیه اقتصادی ندارند؛ حتی در زندگی فردی در مواجهه با موقعیت‌ها و شرایطی که صیغه اقتصادی دارند، آن گونه که باید و شاید حضور ندارند و قادر به آموزش اقتصاد به دانش‌آموزان نیستند (هدایان و دادخواه، ۱۳۹۶). بنابراین، دانش‌آموزان تحت تعلیم و تربیت این معلمان، نه یک دانش‌سازمان یافته و نهاده شده از مفاهیم، نه چارچوبی برای تحلیل اوضاع اطراف خود و نه یک فرهنگ حاکم اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های جامعه

و مصالح فردی اجتماعی، هیچ کدام آن‌ها را همراهی نمی‌کنند و در نتیجه هم در زندگی فردی و هم حرفه‌ای دچار مشکل می‌شوند. این فقدان درک صحیح مسائل اقتصادی، آنجا جلوه می‌کند که فرد به ناچار در زندگی اجتماعی در یک موقعیت با ویژگی‌های اقتصادی قرار می‌گیرد و به بروز رفتاری عقلایی و تصمیم‌گیری عقلانی مبتنی بر فرهنگ و ارزش‌های بومی و مقتضیات ملی خویش نیاز دارد (پیغامی و تورانی، ۱۳۹۰).

تأثیر چنین ضعف و فقدان بر رشد اقتصادی و توسعه همه‌جانبه کشور پیشاپیش معلوم است؛ زیرا فرد تربیت‌شده، ناگزیر در مقام یک عضو خانواده، نیروی کار، شهروند مسئول در عرصه اجتماعی، مصرف‌کننده، تولیدکننده کالا و خدمات، پس‌اندازکننده و سرمایه‌گذار و در بستری از انواع شاکله‌های جمعی و فردی، مانند فرهنگ کار، فرهنگ مصرف، فرهنگ اتخاذ تصمیم‌های بهینه، فرهنگ هزینه‌فایده، فرهنگ استفاده بهینه و کارا از منابع، فرهنگ بهره‌وری، فرهنگ تعامل با محیط انسانی و فیزیکی اطراف (محیط زیست) قرار می‌گیرد و برآیند رفتارهای جمعی در چنین فضایی است که موجبات رشد یا انحطاط ملتی را فراهم می‌آورد (Smirnova, 2015:4). از این رو برای تربیت دانش‌آموزان واجد صلاحیت و دارای دانش اقتصاد و جلوگیری از انحطاط اقتصادی کشور، تربیت اقتصادی دانشجویانی که به منزله معلمان آینده کشور خدمت خواهند کرد، ضروری است (Broadbridge & Raikes, 2014).

از آنجا که تربیت دانش‌آموزان بر عهده معلمان است، توجه به ادراک، صلاحیت‌ها و شایستگی‌های آنان در راستای تربیت اقتصادی دانش‌آموزان اهمیت زیادی دارد و این معلمان زمانی خواهند توانست به تربیت اقتصادی دانش‌آموزان خود بپردازند که خود در این حوزه آموزش دیده باشند. لذا برنامه‌های درسی تربیت معلم باید به گونه‌ای طراحی شود که تربیت اقتصادی در ابعاد گوناگون و با عناصر برنامه درسی مورد توجه باشند تا با ایجاد دانش و تفکر اقتصادی در معلمان، هم آنان برای جامعه آینده آماده شوند و هم خودشان مهارت‌های لازم را برای تربیت اقتصادی دانش‌آموزان ایجاد کنند. به نظر می‌رسد تحول و نوآوری آموزشی، تحقق اهداف و آرمان‌های مطرح در سند چشم‌انداز بیست‌ساله در پرتو توجه جدی به بستر آموزش اقتصادی و طراحی برنامه درسی برای آن، متناسب با مقتضیات اقتصاد ایران، عملی و ممکن خواهد بود و چون عناصر برنامه درسی بیشتر در کتاب‌های درسی گنجانده می‌شود، لذا توجه به موضوع تربیت اقتصادی در کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان به منظور آموزش آن به دانشجو - معلمان، اهمیت زیادی دارد؛ زیرا کتاب‌های درسی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین ابزار آموزشی بوده، «نقشی تعیین‌کننده در بهبود سطح آموزش، تعیین محتوا و خط‌مشی آموزش دارند»

(طاهرخانی و مجیدی کیا، ۱۳۹۹)، به عقیده موننگمری^۱ و مالکوم آنت^۲ کتاب‌های درسی در تغییر عمل معلمان نقش تسریع کننده دارند (اصابت طبری و همکاران، ۱۳۹۹).

علی‌رغم، این که در دنیای امروزی هزاران مرکز آموزشی و صدها انجمن، مرکز ملی و بین‌المللی، با حجم ادبیاتی قریب به صدها کتاب و هزاران مقاله در سال، به طور تخصصی در زمینه تربیت اقتصادی فعالیت می‌کنند و صدها میلیون یادگیرنده را، چه به عنوان دانش‌آموز در مدرسه و چه در قالب مخاطبان رسانه‌های جمعی، از مقاطع کودکستان تا دبیرستان و بالاتر تحت پوشش مستقیم و غیر مستقیم برنامه‌های درسی اقتصاد قرار می‌دهند (Kim, 2017)؛ اما با وجود چند میلیون کلاس درس، میلیون‌ها صفحه محتوای آموزشی و حتی هزاران صفحه بررسی شیوه‌های تعلیم و تربیت اقتصادی و هزاران برنامه صوتی - تصویری در دنیا که به آموزش اقتصاد مشغول‌اند، در کشور ما هنوز کم نیستند کسانی که آموزش اقتصاد را منحصر به رشته تخصصی دانشگاهی می‌دانند. همچنین کتابخانه‌ها و مراکز علمی نیز در زمینه مباحث تخصصی مربوط به اصول و قواعد طراحی برنامه‌های درسی اقتصاد و روش‌ها و تکنیک‌های یاددهی یادگیری، از فقر نسبی پژوهشی و منابع مطالعاتی رنج می‌برند. تصور رایج از تعلیم و تربیت اقتصادی، تصویری است ابتدایی و عاری از ملاحظات و کارکردهای خاص مورد نظر ادبیات اقتصادی؛ یعنی ادبیاتی که هدف آن فرهنگ‌سازی و مدیریت رفتار اقتصادی شهروندان باشد (پیغامی و تورانی، ۱۳۹۰).

در کشور ما نیز توجه نظام آموزش و پرورش به برنامه درسی تربیت اقتصادی، با توجه به شرایط جامعه، ضروری است. شکل‌گیری عکس‌العمل متناسب با سیاست‌های اقتصادی از سوی مردم، مستلزم برخورداری عموم مردم جامعه از تربیت اقتصادی است و شاید بتوان آن را حلقه مفقوده بسیاری از ناهنجاری‌های رفتاری و به شکست کشاندن یا پیروزی و موفقیت سیاست‌های اقتصادی دانست؛ امری که متأسفانه در کشور ما مغفول مانده است. تربیت اقتصادی دانش‌آموزان را آماده می‌کند که همگام با سیاست‌های اقتصادی کشور حرکت کنند که باعث بهبود وضعیت جامعه و پیشرفت کشور می‌شود (طغیانی، ۱۳۹۱).

ضرورت و اهمیت پژوهش

پژوهش‌های متعددی بر اهمیت تربیت اقتصادی، به عنوان یکی از عوامل مؤثر برای رشد اقتصادی جامعه اذعان داشته‌اند (Happ et al., 2018; 10; Puhlinger & Bäuerle, 2018):

1. Montgomery

2. Alant Malcom

245; Karunaratne, et al., 2016; Asarta et al., 2016; Okao et al., 2013; Engartner & Krisanthan, 2016). در نتیجه، توجه به برنامه درسی تربیت اقتصادی به منظور رشد تفکر انتقادی، مهارت تجزیه و تحلیل اطلاعات، کاربرد برنامه در دنیای واقعی، اهمیت ویژه‌ای دارد. از آنجا که نظام آموزشی هر کشوری به دست معلمان آن کشور شکل گرفته و سامان می‌یابد، پس هر اندازه سطح دانش، توانایی، مهارت و تخصص آنان در حوزه اقتصادی بالاتر باشد، آن نظام در آموزش اقتصاد موفق‌تر و مؤثرتر خواهد بود. معلم کارگزار اصلی تعلیم و تربیت و روح نظام آموزشی هر کشوری است و با کوشش خردمندانه اوست که اهداف متعالی نظام آموزشی کشور محقق می‌شود و آنچه کودکان، نوجوانان و جوانان در مدرسه کسب می‌کنند، متأثر از خصوصیات، کیفیات، شایستگی‌های علمی، فرهنگی، دینی و تربیتی معلمان است. بی‌تردید معلم در دگرگونی نظام آموزشی به اندازه کل عوامل نظام آموزشی نقش دارد و اثرگذار است، به گونه‌ای که می‌توان سطح دانش، توانایی و کیفیت علمی هر کشور را از سطح دانش، توانایی، کیفیت و مهارت معلمان آن کشور تشخیص داد. لذا تربیت اقتصادی معلمان در جهت نیل به اهداف اقتصادی نظام آموزشی کشور و اثربخش بودن آن اهمیت زیادی دارد (Smirnova, 2015). اما به‌رغم اهمیت موضوع، تحقیقات نشان می‌دهد که متأسفانه تربیت اقتصادی به‌طور شایسته در برنامه‌های درسی اجرا شده آموزش و پرورش، مورد توجه نبوده و کتاب‌های درسی، محتوای لازم در زمینه تربیت اقتصادی را منعکس نساخته است (طغیانی، ۱۳۹۱؛ پیغامی و تورانی، ۱۳۹۰؛ انصاری، ۱۳۹۳؛ رحمان‌پور و همکاران، ۱۳۹۴).

لذا ضرورت پژوهش حاضر از آن جهت که: (۱) ابعاد مختلف برنامه درسی اقتصادی و نیز عناصر ده‌گانه آن شناسایی شده، برنامه درسی تربیت اقتصادی به عرصه عمل نزدیک‌تر می‌گردد و (۲) به افزایش سواد معلمان و پژوهشگران در زمینه تربیت اقتصادی کمک کرده، به افزایش صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان در حوزه اقتصاد و سواد پژوهشی پژوهشگران در این زمینه می‌انجامد. بنابراین، برنامه‌های درسی تربیت معلم باید به گونه‌ای طراحی شود که تربیت اقتصادی را در ابعاد مختلف و با توجه به عناصر برنامه درسی در نظر گیرد تا بتواند با ایجاد دانش اقتصادی و تفکر اقتصادی در معلمان، هم آنان را برای جامعه آینده آماده کند و هم مهارت‌های لازم در معلمان را برای تربیت اقتصادی دانش‌آموزان ایجاد کند. ازاین‌رو، هدف پژوهش حاضر، تحلیل وضعیت موجود (تحلیل محتوای) کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان از لحاظ میزان توجه به تربیت اقتصادی است تا ضمن

مشخص نمودن وضعیت و آسیب‌های موجود در این زمینه، راهکارهای لازم را به منظور توجه اثربخش محتوای کتاب‌های درسی به این موضوع ارائه دهد.

پیشینه پژوهش

تربیت اقتصادی واقعی فراگیران را به سواد اقتصادی و توانایی به کارگیری ابزارها و مهارت‌های مهم زندگی مجهز می‌سازد، به گونه‌ای که شکست در تربیت اقتصادی فراگیران، به منزله شکست در تمامی ساحت‌های تربیتی است. تصمیم‌گیری در چارچوب نقش‌های مصرف‌کننده، تولیدکننده و سرمایه‌گذار زمانی فراهم می‌شود که افراد جامعه مفاهیم اقتصادی و کاربرد آن‌ها را درک کنند و تصمیم‌های اقتصادی مؤسسه‌ها، دولت و افراد را تشخیص دهند. تربیت اقتصادی برای سلامت اقتصاد محلی و ملی جوامع امری ضروری است و به شهروندان اجازه می‌دهد تا طرح‌هایی را برای آینده مالی موفق خود تدوین کنند، درک بهتری از سیاست‌گذاری‌های دولت داشته باشند و مهارت‌های لازم را برای رسیدن به اهداف شخصی کسب نمایند (Santomer, 2003). در این زمینه، پژوهش‌های متعددی از جنبه‌های گوناگون صورت گرفته است:

- آسارتا و همکارانش (Asarta et al., 2016) در پژوهش «بازنگری تربیت اقتصادی: سهم ۲۵ ساله مجله اقتصاددان آمریکایی»، پس از مرور و ترکیب نتایج ۷۰ مقاله چاپ شده در فاصله سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵ در مورد تربیت اقتصادی نشان دادند که این مقالات موضوعاتی مانند طراحی برنامه درسی، به کارگیری شیوه‌های فعال آموزش، ارزشیابی کیفی را بررسی کرده، اما به سایر عناصر توجه نکرده‌اند.

- پارینگر و بارل (Pühringer & Bäuerle, 2018) در پژوهش «حلقه مفقوده آموزش اقتصاد در دنیای واقعی» به این نتیجه رسیدند که دانش‌آموزان، برنامه‌های درسی اقتصاد را با انگیزه‌های معرفت‌شناختی، عملی یا اخلاقی/سیاسی برای درک و مقابله با مشکلات دنیای واقعی می‌آموزند، اما پس از گذراندن دوره‌های مقدماتی این برنامه‌ها، ناامید می‌شوند؛ زیرا راهکاری عملی برای حل مشکلات در زندگی واقعی نمی‌یابند.

- موسی‌زاده و صنعتی (۱۳۹۶) در پژوهش «تبیین مؤلفه‌های تربیت اقتصادی براساس آموزه‌های اسلامی»، مؤلفه‌های تربیت اقتصادی اسلامی را شناسایی و تبیین کرده‌اند. یافته‌های پژوهش آنان در تبیین مؤلفه‌های تربیت اقتصادی براساس آموزه‌های اسلامی، شامل استخراج ۴۸ مؤلفه ذیل سه مفهوم کلی (سه مؤلفه) تولید، توزیع و مصرف است.

مؤلفه تولید شامل خرده مؤلفه‌های منابع انسانی، منابع مالی، مدیریت، کسب و کار مولد، عوامل مادی، عوامل معنوی؛ مؤلفه توزیع شامل توزیع عادلانه ثروت، بخشش، قرض، زکات، خمس و مفاصد اقتصادی؛ و مؤلفه مصرف شامل خرده مؤلفه‌های رفع نیازهای اولیه، رفع نیازهای ثانویه، شرایط مصرف و ممنوعیت‌های مصرف است.

- رهنما (۱۳۹۶) در پژوهش *ارزیابی مؤلفه های تربیت اقتصادی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی* نشان داد که میزان توجه به هر یک از مؤلفه های تربیت اقتصادی در محتوای کتب درسی متفاوت است و به عناصر بینشی، به ترتیب بیشتر از عناصر رفتاری و سپس گرایشی پرداخته شده است. با توجه به نتایج این پژوهش، تأکید بیشتر بر عناصر عاطفی و رفتاری اهداف مذکور در محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی ضروری است.

- هدایان و دادخواه (۱۳۹۶) در پژوهش *نقش معلمان در تربیت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دانش آموزان* دریافته اند که در سه حوزه تربیت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و در بین جامعه، والدین و معلمان و همسالان، در دوره ابتدایی معلمان بیشترین نقش را در تربیت دانش آموزان دارند که دلیل آن را می توان در الگوگیری دانش آموزان دوره ابتدایی از معلمان دانست.

- کاروناراتن و همکارانش (Karunaratne et al., 2016) در پژوهش «طراحی برنامه درسی اقتصاد در آموزش عالی بریتانیا» به این نتیجه رسیدند که دروس ترم‌های پایانی - مربوط به برنامه‌های درسی اقتصاد که جنبه‌های عملی بیشتری دارند - بیشتر به یادگیری دانشجویان می‌انجامند.

- پیغامی و تورانی (۱۳۹۰) در پژوهش «نقش برنامه درسی اقتصاد در برنامه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی دنیا، ارائه یک برنامه عمل برای یک برنامه درسی مغفول» نتیجه گرفتند که اسناد بالادستی متعددی، از جمله سند تحول آموزش و پرورش، سند برنامه درسی ملی، و اسناد توسعه‌ای، همچون سند چشم‌انداز به تربیت اقتصادی فراگیران توجه چندانی نکرده و برنامه درسی اقتصاد در «برنامه درسی ملی» مغفول مانده است.

مبانی نظری پژوهش

امروزه در ادبیات متعارف، مراد از «تربیت اقتصادی»، برنامه‌ها و اقداماتی است که اغلب کشورها برای فرهنگ‌سازی در حوزه اقتصاد به اجرا درمی‌آورند. بررسی و مطالعه تجربه‌های جهانی - به‌خصوص در دهه‌های اخیر - نشان می‌دهد که آن‌ها تلاش‌های نظام‌مندی را در این راستا برای مقاطع سنی گوناگون از کودکان تا بزرگسالی انجام داده‌اند تا بتوانند نسلی را برای

ورود به عرصه اجتماع آماده نمایند که نه تنها مفاهیم اقتصادی را بدانند، بلکه به بهترین وجه، حائز مهارت تفکر اقتصادی بوده، ضمن بهره‌مندی از یک منطق فکری، قابلیت تحلیل شرایط مختلف اقتصادی و تصمیم‌گیری و انتخاب بهینه را داشته باشد (طغیانی و زاهدی‌وفا، ۱۳۹۱). به عقیده کامینسکی (Kaminski, 1996: 6)، تربیت اقتصادی شامل همه تلاش‌های آموزشی به منظور آماده کردن یادگیرندگان با دانش، توانایی، مهارت، انگیزه و نگرش‌هایی است که آنان را به سازماندهی و مقابله با موقعیت‌های زندگی آینده، در شرایط مختلف اقتصادی، در ابعاد سیاسی، قانونی، فنی و اخلاقی، در سطوح اقتصادی خصوصی و جهانی قادر می‌سازد.

اگرچه تربیت اقتصادی از دیرباز مورد توجه فرهنگ‌ها، مکاتب، تمدن‌ها و ادیان الهی و بشری بوده و آن‌ها به شیوه‌های مختلف در قالب آموزه‌های اخلاقی، فلسفی، عرفانی و حقوقی سعی در فرهنگ‌سازی و رفتارسازی آن در میان پیروان و وابستگان خود داشتند، اما در اوایل ۱۹۴۹ میلادی با تأسیس شورای مشترک تربیت اقتصادی در امریکا^۱، مفهوم تربیت اقتصادی به طور رسمی معرفی و وارد برنامه‌های درسی دوره آموزش عمومی شد و بعد از آن افراد علاقه‌مند، تعریف و دیدگاه‌های خود را درباره این موضوع بیان کردند. تربیت اقتصادی مهارتی متمرکز بر دانش آموزش اقتصاد است و شامل محتوای آموزشی، روش‌های آموزش و تدریس، ارزیابی این روش‌ها و به طور کلی اطلاعات اقتصاد عمومی می‌شود که از دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه، معلمان باید آن‌ها را به فراگیران بیاموزند (طغیانی و پیغامی، ۱۳۹۵).

تربیت اقتصادی یکی از مهم‌ترین ابزار جامعه‌پذیری اقتصادی است. از دیدگاه پیازه دانش و اطلاعات تأثیر مهمی بر ساختار منطقی ذهن دارند. تفکر اقتصادی (درک جهان اقتصادی) نیازمند اطلاعات برای رشد است و با سازماندهی اطلاعات، دانش اقتصادی فراگیران افزایش می‌یابد؛ بنابراین تفکر اقتصادی مبنای دانش اقتصادی است (Otto & Serido, 2018).

آکاروهو (Akarowhe, 2018) معتقد است تربیت اقتصادی در معنای دقیق می‌تواند به صورت یک فرایند، علم و محصول دیده شود؛ به عنوان یک فرایند، شامل یک مرحله زمانی برای پرورش مهارت‌ها و ارزش‌های مورد نیاز فراگیران یا به عبارت دیگر، شامل آماده‌سازی آنان به منزله افراد برخوردار از سواد و مهارت‌های ارزشمند اقتصادی – برای بهبود استانداردهای زندگی و مشارکت دادن آنان در ماجراجویی‌های معنادار اقتصادی – است؛ به عنوان یک علم، مجموعه دانش سازماندهی شده در زمینه پژوهش‌ها و آزمون‌های علمی

است؛ به عنوان یک محصول یا فرآورده، شامل پرورش مهارت‌ها، ارزش‌ها و قابلیت‌هایی در فراگیران است که از نظر استخدام‌کنندگان نیروی کار و جامعه مطلوب هستند.

هدف پژوهش

بنابراین، با توجه به اهمیت تربیت اقتصادی، هدف این پژوهش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشجو-معلمان دانشگاه فرهنگیان براساس میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در ۱۰ عنصر برنامه درسی (منطق، اهداف عینی، محتوا، فعالیت‌های یادگیری، نقش معلم، مواد و منابع، گروه‌بندی فراگیران، زمان، مکان و ارزشیابی) است که مؤلفه‌های تربیت اقتصادی نیز عبارت‌اند از: سه مؤلفه (تولید، توزیع و مصرف) و ۱۶ خرده‌مؤلفه (منابع انسانی، منابع مالی، مدیریت، کسب و کار مولد، عوامل مادی، عوامل معنوی، توزیع عادلانه ثروت، بخشش، قرض، زکات، خمس، مفسد اقتصادی، رفع نیازهای اولیه، رفع نیازهای ثانویه، شرایط مصرف و ممنوعیت‌های مصرف).

سؤال پژوهش

میزان توجه کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی چقدر است؟

روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر کاربردی و از نوع تحلیل محتوای کمی - توصیفی است؛ از آن جهت که به توصیف مفاهیم، عبارات و جملات دال بر متغیرهای پژوهش در متن کتاب درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان می‌پردازد، توصیفی و از آن جهت که مفاهیم دال بر متغیرهای پژوهش را به صورت فراوانی و با بیان ضریب اهمیت آن نشان می‌دهد، کمی است. در این پژوهش تلاش شده است از روش جدیدی که برگرفته از نظریه سیستم‌هاست، برای پردازش نتایج استفاده شود؛ یعنی روش آنروپی شانون^۱ که پردازش داده‌ها را در بحث تحلیل محتوا با نگاه جدید و به صورت کمی و کیفی مطرح می‌کند. بر اساس این روش، تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوا بسیار قوی‌تر و معتبرتر هستند. آنروپی در نظریه اطلاعات، شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که به وسیله یک توزیع احتمال بیان می‌شود؛

1. Shannon entropy method

این روش به مدل جبرانی مشهور است (آذر، ۱۳۸۰). در این پژوهش سه مؤلفه تربیت اقتصادی و شانزده خرده مؤلفه آن که اشاره شدند، مؤلفه های مبنای تحلیل محتوا در نظر گرفته شده اند. برای تدوین مؤلفه های تربیت اقتصادی از مطالعه ادبیات پژوهش و بررسی مطالعات داخلی و خارجی استفاده شد. به منظور راهنمایی دست اندرکاران نظام آموزش و پرورش و دانشگاه فرهنگیان در توجه شایسته به برنامه درسی تربیت اقتصادی، عناصر ده گانه برنامه درسی اگر مد نظر قرار گرفت که عبارت اند از: منطق یا پنداره (چرایی)؛ آرمان ها و اهداف عینی؛ محتوا؛ فعالیت های یادگیری؛ نقش معلم؛ مواد و منابع؛ گروه بندی فراگیران؛ مکان؛ زمان و ارزشیابی (مهرمحمدی، ۱۳۹۳). در این پژوهش کتاب های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، از نظر فراوانی توجه به مؤلفه های تربیت اقتصادی و نیز توجه به این مؤلفه ها در هر یک از عناصر برنامه درسی، بررسی شده اند.

برای گردآوری داده ها از چک لیست تحلیل محتوای کتاب های درسی رشته مطالعات اجتماعی - براساس سه مؤلفه و شانزده خرده مؤلفه تربیت اقتصادی، با توجه به عناصر ده گانه برنامه درسی تهیه شده به وسیله محقق - استفاده گردید. روایی مؤلفه های بررسی شده تربیت اقتصادی، با استفاده از نظرات پنج نفر از استادان گروه علوم تربیتی و اقتصاد دانشگاه تبریز و دانشگاه فرهنگیان استان آذربایجان شرقی و صاحب نظر در رشته های برنامه ریزی درسی، مطالعات اجتماعی و اقتصاد، سنجیده شد. برای تعیین اعتبار آن، روش اجرای مجدد به کار رفت؛ بدین صورت که فرم نهایی تهیه شده، هم زمان و مجزا، در اختیار تحلیل گر و نیز متخصص موضوع در زمینه مطالعات اجتماعی قرار گرفت تا چند واحد درسی از کتب درسی علوم اجتماعی را تحلیل کند. پژوهشگر اصلی و متخصص مذکور ضریب همبستگی داده های حاصل از تحلیل های انجام شده را هم زمان محاسبه کردند و نتیجه حاکی از ضریب همبستگی ۰/۸۶ بود.

جامعه آماری این پژوهش کلیه کتاب های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان بود. برای تحلیل کتاب های درسی مطالعات اجتماعی از دروس عمومی، پایه و تخصصی مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان استفاده شد و روش نمونه گیری به شکل تمام شماری بود و درس تربیت اسلامی از دروس عمومی، درس تربیتی از دروس پایه، و از دروس تخصصی، درس تخصصی تربیتی و تخصصی انتخاب شدند. در هر یک از این دروس از یک کتاب منبع معرفی شده در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ از سوی استاد مربوط به دانشگاه فرهنگیان استفاده شد.

روش اجرای پژوهش

این پژوهش به منظور تحلیل محتوای کتاب‌های رشته مطالعات اجتماعی براساس مؤلفه‌های تربیت اقتصادی با توجه به عناصر ده گانه برنامه درسی به این ترتیب انجام گرفت که ابتدا مبانی علمی، نظری و پیشینه تجربی و تعاریف مربوط به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی بررسی و مطالعه شد و سرانجام سه مؤلفه و شانزده خرده مؤلفه انتخاب شدند و با توجه به عناصر ده گانه برنامه درسی (منطق، آرمان‌ها و اهداف عینی، محتوا، فعالیت‌های یادگیری، نقش معلم، مواد و منابع، گروه بندی فراگیران، مکان، زمان، ارزشیابی) محتوای صفحات هر چهار کتاب درسی رشته مطالعات اجتماعی، شامل متن، تصاویر، پرسش‌ها و تمرین، براساس مؤلفه‌های تربیت اقتصادی تحلیل شدند. برای تحلیل از روش شمارش فراوانی محتوای مربوط به هر یک از مؤلفه‌های تربیت اقتصادی استفاده شد و برای وزن‌دهی به آن‌ها، پس از تعیین واحد تحلیل (صفحات متن، پرسش‌ها، تصاویر و تمرین‌ها) و استخراج داده‌ها (به صورت شمارش)، از روش آنتروپی شانون استفاده شد. در این روش، ابتدا پیام برحسب مؤلفه‌ها در قالب فراوانی شمارش شد و سپس براساس داده‌های جدول فراوانی، مراحل زیر به ترتیب اجرا گردید:

در گام اول پیام بر حسب مؤلفه‌ها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمارش شد و بر اساس داده‌های جدول فراوانی مراحل زیر به ترتیب انجام گرفت:

در مرحله اول، ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی باید به‌نحوی شونند که از این رابطه استفاده شد:

$$P_{ij} = \frac{f_{ij}}{\sum_{i=1}^m f_{ij}} (i=1, 2, 3, \dots, m; j=1, 2, \dots, n)$$

که در آن: i = شماره پاسخگو، p = هنجار شده ماتریس فراوانی، f = فراوانی مؤلفه، j = شماره مؤلفه، m = تعداد پاسخگو و n = تعداد مؤلفه است.

در مرحله دوم، بار اطلاعاتی هر مؤلفه محاسبه شد و در ستون‌های مربوط گرفت؛ برای این منظور از رابطه زیر استفاده شد:

$$E_j = K \sum_{i=1}^m [p_{ij} \ln p_{ij}] (i=1, 2, 3, \dots, m; j=1, 2, \dots, n) \quad k = \frac{1}{\ln m}$$

که در آن: i = شماره پاسخگو، p = هنجار شده ماتریس فراوانی، E_j = بار اطلاعاتی، n = تعداد مؤلفه، $\ln$ = لگاریتم، j = شماره مؤلفه و m = تعداد پاسخگو است.

در مرحله سوم، با استفاده از بار اطلاعاتی نشانگرها، ضریب اهمیت هر یک از آن‌ها

محاسبه شد. هر نشانگری که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد، از درجه اهمیت W_j بیشتری برخوردار است، یعنی:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{i=1}^m E_j}$$

که در آن: j = شماره مؤلفه، W_j = درجه اهمیت، E_j = بار اطلاعاتی و W_j = شاخصی است که ضریب اهمیت هر مؤلفه را در یک پیام، با توجه به شکل پاسخگوها، مشخص می کند. در گام دوم، مؤلفه های حاصل از پیام رتبه بندی می شوند؛ بدین ترتیب در روش آنتروپی شانون، داده های به دست آمده، بهنجار می شوند و اطلاعات بیشتری درباره تفسیر داده ها به دست می آید (آذر، ۱۳۸۰).

یافته های پژوهش

طبق جدول ۱، نخست فراوانی مؤلفه های تربیت اقتصادی کتاب های درسی رشته مطالعات اجتماعی به تفکیک ارائه و نیز طبق جدول ۲، مجموع فراوانی های به دست آمده برحسب هر مؤلفه با توجه به عناصر ده گانه برنامه درسی جمع بندی گردیده است؛ سپس، داده های این جدول براساس روش آنتروپی شانون به صورت داده های بهنجار شده (p_{ij}) درآمده است و سرانجام براساس مرحله دوم این روش، مقدار بار اطلاعاتی داده ها به دست آمد و نیز طبق مرحله سوم روش مذکور، ضریب اهمیت اطلاعات به دست آمده تعیین شد.

سؤال پژوهش: میزان توجه کتاب های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان به مؤلفه های تربیت اقتصادی چقدر است؟

در جدول ۱ محتوای کتاب های درسی رشته مطالعات اجتماعی از لحاظ میزان توجه به مؤلفه های تربیت اقتصادی (سه مؤلفه و شانزده خرده مؤلفه)، با توجه به ده عنصر برنامه درسی، ارائه شده است. نتایج جدول ۱ نشان می دهد که کتاب درسی تربیت اسلامی رشته مطالعات اجتماعی در عنصر محتوا و در مؤلفه توزیع با فراوانی ۳۲، بیشترین توجه را به تربیت اقتصادی و کمترین آن را به عنصر گروه بندی فراگیران در مؤلفه مصرف با فراوانی صفر (۰) داشته است. بنابراین میزان توجه به مؤلفه های تربیت اقتصادی در کتاب درسی تربیت اسلامی از الگوی ثابتی پیروی نمی کند؛ به طوری که به یک مؤلفه در یک عنصر برنامه درسی توجه بیشتری می شود، اما به عناصر دیگر کمترین توجه در این مؤلفه صورت می گیرد و از این رو، به طور متوازن به مؤلفه های تربیت اقتصادی توجه نشده است. در کتاب درسی تربیتی رشته مطالعات اجتماعی در عنصر محتوا و در مؤلفه مصرف با فراوانی ۱۴،

جدول ۱ فراوانی مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در عناصر برنامه درسی کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی																
عناصر برنامه درسی	مؤلفه‌های تربیت اقتصادی	خرده‌مؤلفه‌های تربیت اقتصادی	فراوانی				فراوانی کل				فراوانی مؤلفه‌های تربیت اقتصادی به تفکیک دروس				تخصصی	
			تربیت اسلامی	تربیتی	تخصصی	تخصصی	تربیت اسلامی	تربیتی	تخصصی	تخصصی						
۱. منطبق	تولید	منابع انسانی	۲	۲	۱	۱	۲	۲	۱	۱	۱۰	۷	۴	۱۰	۲. اهداف عینی	
		منابع مالی	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳۳	۱۵	۱۰	۲۶		
		مدیریت	۲	۲	۱	۲	۲	۱	۱	۱	۳۳	۱۵	۱۰	۲۶		
		کسب‌وکار مولد	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳۳	۱۵	۱۰	۲۶		
		عوامل مادی	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳۳	۱۵	۱۰	۲۶		
		عوامل معنوی	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳۳	۱۵	۱۰	۲۶		
		توزیع عادلانه ثروت	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳۳	۱۵	۱۰	۲۶		
	توزیع	بخشش	۴	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۴	۱	۲	۶		
		قرض	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۴	۱	۲	۶		
		زکات	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۴	۱	۲	۶		
		خمس	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۴	۱	۲	۶		
		مفاسد اقتصادی	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱۴	۱	۲	۶		
		رفع نیازهای اولیه	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۹	۷	۴	۱۰		
		رفع نیازهای ثانویه	۱	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
۲. اهداف عینی	تولید	شرایط مصرف	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		ممنوعیت‌های مصرف	۳	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		منابع انسانی	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		منابع مالی	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		مدیریت	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		کسب و کار مولد	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		عوامل مادی	۳	۱	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
	توزیع	عوامل معنوی	۳	۱	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		توزیع عادلانه ثروت	۳	۱	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		بخشش	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		قرض	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		منابع انسانی	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		منابع مالی	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		
		مدیریت	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۹	۷	۴	۱۰		

عناصر برنامه درسی	مؤلفه‌های تربیت اقتصادی	خرده مؤلفه‌های تربیت اقتصادی	فراوانی	فراوانی کل	
			تربیت اسلامی تربیتی تخصصی تربیتی تخصصی	فراوانی مؤلفه‌های تربیت اقتصادی به تفکیک دروس	فراوانی عناصر برنامه درسی به تفکیک دروس
				تربیت اسلامی تربیتی تخصصی تربیتی تخصصی	تربیت اسلامی تربیتی تخصصی تربیتی تخصصی
		زکات	۳	-	
		خمس	۳	-	
		مفاسد اقتصادی	۲	-	۳
مصرف		رفع نیازهای اولیه	۲	۶	۵
		رفع نیازهای ثانویه	۱	۴	۲
		شرایط مصرف	۴	۲	۱
		ممنوعیت‌های مصرف	۴	۱	-
		تولید	۶	۴	۳
		منابع انسانی	۶	۴	۳
		منابع مالی	۳	۲	۱
		مدیریت	۳	۱	-
		کسب و کار مولد	۳	۱	-
		عوامل مادی	۲	۲	۱
		عوامل معنوی	۶	۲	-
توزیع		توزیع عادلانه	۵	۲	۱
		ثروت	۵	۲	۱
		بخشش	۹	۲	۱
		قرض	۳	-	-
		زکات	۸	-	-
		خمس	۵	-	-
		مفاسد اقتصادی	۲	-	۳
مصرف		رفع نیازهای اولیه	۵	۸	۴
		رفع نیازهای ثانویه	۳	۳	۲
		شرایط مصرف	۶	۲	۱
		ممنوعیت‌های مصرف	۵	۱	-
		توزیع	۵	۱	-

[illegible]

[illegible]

ادامهٔ جدول ۱

عناصر برنامه درسی	مؤلفه‌های تربیت اقتصادی	خرده مؤلفه‌های تربیت اقتصادی	فراوانی	فراوانی کل			
			تربیت اسلامی تربیتی تخصصی تربیتی تخصصی	تربیت اسلامی تربیتی تخصصی تربیتی تخصصی	اقتصادی به تفکیک دروس	فراوانی مؤلفه‌های تربیت اقتصادی به تفکیک دروس	فراوانی عناصر برنامه درسی به تفکیک دروس
۷. گروه بندی فراگیران	تولید	منابع انسانی	۳	۲	۲	۵	۱۱
		منابع مالی	۱	۱	۵		
		مدیریت	۳	۲	۱	۲	
		کسب و کار مولد	۲	-	۲		
		عوامل مادی	۱	-	۱		
		عوامل معنوی	۱	-	۱		
	توزیع	توزیع عادلانه ثروت	۴	۲	۱	۲	۵
		بخشش	۱	-	۱		
		قرض	-	-	-		
		زکات	-	-	-		
		خمس	-	-	-		
		مفاسد اقتصادی	-	-	-		
		رفع نیازهای اولیه	-	۲	۲	۳	
		رفع نیازهای ثانویه	-	۳	۲	۳	
مصرف	شرایط مصرف	-	-	-	۲		
	ممنوعیت‌های مصرف	-	-	-	۱		
	مصرف						
۸. زمان	تولید	منابع انسانی	۲	۱	۱	۱	۱۱
		منابع مالی	۱	۱	-	۲	
		مدیریت	۳	۱	۱	۵	
		کسب و کار مولد	۳	-	۲		
		عوامل مادی	۱	-	۱	۳	
		عوامل معنوی	۱	-	۲		
	توزیع	توزیع عادلانه ثروت	۳	-	۱	۴	۷
		بخشش	۱	-	-	-	
		قرض	-	-	-	-	
		زکات	۱	-	-	-	

ادامه جدول ۱

عناصر برنامه درسی	مؤلفه‌های تربیت اقتصادی	خرده‌مؤلفه‌های تربیت اقتصادی	فراوانی	فراوانی کل					
				فراوانی مؤلفه‌های تربیت	اقتصادی به تفکیک	تربیت	فراوانی عناصر	برنامه درسی	تفکیک دروس
				تخصصی	تخصصی تربیتی	تربیتی اسلامی	تخصصی تربیتی	تربیتی اسلامی	تخصصی تربیتی
				-	-	-	-	-	-
				۲	-	-	۲	-	-
				۳	۲	۱	۳	۱۰	۳
				۲	۱	۱	۲	۲	۸
				۲	-	-	۴	-	-
				۱	-	-	۱	-	-
				-	-	-	-	-	-
				۲	۱	۱	۲	۳	۱۵
				۳	۱	۱	۲	۳	۱۲
				۲	-	۱	۲	۳	۲۸
				۲	-	-	۲	۵	۲۵
				۲	۱	-	۳	-	-
				-	-	-	-	-	-
				۳	۱	۱	۲	۶	۱
				-	-	-	-	-	-
				-	-	-	-	-	-
				-	-	-	-	-	-
				۲	-	-	-	-	-
				۲	۱	۱	۲	۷	۱
				۲	-	۱	۱	-	-
				۳	-	-	۲	-	-
				۲	-	-	۲	-	-
				-	-	-	-	-	-

ادامهٔ جدول ۱																			
عناصر مؤلفه‌های برنامه درسی				مؤلفه‌های تربیت اقتصادی				خرده‌مؤلفه‌های تربیت اقتصادی				فراوانی		فراوانی کل					
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	
												تربیت اسلامی		تربیتی		تخصصی تربیتی		تخصصی	

توزیع و مکان در مؤلفه توزیع و مصرف با فراوانی ۱ داشته است. کتاب درسی تخصصی رشته مطالعات اجتماعی در عنصر محتوا و در مؤلفه مصرف با فراوانی ۲۲، بیشترین توجه را به تربیت اقتصادی و کمترین آن را به عنصر گروه‌بندی فراگیران در مؤلفه توزیع با فراوانی ۲ داشته است.

در جدول ۲ فراوانی حاصل از تحلیل محتوای کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی به لحاظ میزان توجه به سه مؤلفه تولید، توزیع و مصرف، تربیت اقتصادی در ده عنصر برنامه درسی ارائه شده است:

جدول ۲ مجموع فراوانی حاصل از تحلیل محتوای کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی از نظر میزان توجه به تربیت اقتصادی

عناصر برنامه درسی	مؤلفه‌های تربیت اقتصادی			فراوانی	درصد
	تولید	توزیع	مصرف		
منطق	۳۱	۲۳	۳۰	۸۴	۸/۸۷
هدف	۴۲	۲۵	۴۵	۱۱۲	۱۱/۸۳
محتوا	۶۱	۵۲	۶۷	۱۸۰	۱۹
فعالیت‌های یادگیری	۴۷	۲۷	۳۲	۱۰۶	۱۱/۱۹
نقش معلم	۴۰	۲۱	۲۳	۸۴	۸/۸۷
مواد و منابع	۴۶	۲۵	۴۳	۱۱۴	۱۲/۰۵
گروه‌بندی فراگیران	۳۷	۱۰	۱۸	۶۵	۶/۸۶
زمان	۳۱	۱۷	۲۳	۶۸	۷/۱۸
مکان	۳۲	۱۳	۱۸	۶۳	۶/۶۵
ارزشیابی	۳۱	۲۰	۲۰	۷۱	۷/۵۰
				۹۴۷	۱۰۰

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که در عنصر محتوا، با فراوانی ۱۸۰، بیشترین توجه و در عنصر مکان، با فراوانی ۶۳، کمترین توجه به تربیت اقتصادی شده است.

در جدول ۳ مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت حاصل از تحلیل محتوای کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی به لحاظ میزان توجه به سه مؤلفه تولید، توزیع و مصرف تربیت اقتصادی در ده عنصر برنامه درسی ارائه شده است:

جدول ۳ داده‌های بهنجار شده (Pij)، مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت حاصل از کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی برای تربیت اقتصادی در عناصر برنامه درسی

عناصر برنامه درسی	مؤلفه‌های تربیت اقتصادی			مقدار بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
	تولید	توزیع	مصرف		
منطق	۰/۱۳۲	۰/۰۹۸	۰/۱۲۷	۰/۳۳۷	۰/۱۱۱
هدف	۰/۱۷۹	۰/۱۰۶	۰/۱۹۲	۰/۴۵۷	۰/۱۱۳
محتوا	۰/۲۵۶	۰/۲۲۱	۰/۲۸۵	۰/۷۴۲	۰/۱۱۵
فعالیت‌های یادگیری	۰/۲۰۰	۰/۱۱۵	۰/۱۳۶	۰/۴۳۱	۰/۱۱۲
نقش معلم	۰/۱۷۰	۰/۰۸۹	۰/۰۹۸	۰/۳۳۷	۰/۱۱۱
مواد و منابع	۰/۱۹۶	۰/۱۰۶	۰/۱۸۳	۰/۴۶۵	۰/۱۱۳
گروه‌بندی فراگیران	۰/۱۵۷	۰/۰۴۳	۰/۰۷۷	۰/۲۵۷	۰/۱۰۸
زمان	۰/۱۳۲	۰/۰۷۲	۰/۰۹۸	۰/۲۸۲	۰/۱۱۰
مکان	۰/۱۳۶	۰/۰۵۵	۰/۰۷۷	۰/۲۴۸	۰/۱۰۶
ارزشیابی	۰/۱۳۲	۰/۰۸۵	۰/۰۸۵	۰/۲۸۲	۰/۱۱۰

براساس ضرایب اهمیت به دست آمده از جدول ۳، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به عنصر محتوا با ضریب ۰/۱۱۵ و کمترین آن مربوط به عنصر مکان با ضریب ۰/۱۰۶ است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان توجه به تربیت اقتصادی در کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان از طریق تحلیل محتوا انجام یافت. طبق یافته‌های آن: در کتاب درسی تربیت اسلامی، عنصر محتوا در مؤلفه توزیع با فراوانی ۳۲، بیشترین میزان فراوانی و توجه به تربیت اقتصادی را داشت و عنصر گروه‌بندی فراگیران در مؤلفه مصرف با فراوانی صفر (۰) دارای کمترین میزان فراوانی بود؛ در کتاب درسی تربیتی، عنصر محتوا در مؤلفه مصرف با فراوانی ۱۴، بیشترین توجه را به تربیت اقتصادی داشت و کمترین آن به عنصر زمان در مؤلفه توزیع با فراوانی صفر (۰) بود؛ در کتاب درسی تربیتی تخصصی رشته مطالعات اجتماعی، عنصر هدف در مؤلفه مصرف با فراوانی ۸، بیشترین توجه را به تربیت اقتصادی داشت و عناصر هدف، گروه‌بندی فراگیران، زمان و ارزشیابی و مکان در مؤلفه توزیع و مصرف با فراوانی ۱ دارای کمترین میزان فراوانی به تربیت اقتصادی بود؛ در کتاب درسی تخصصی، عنصر محتوا در مؤلفه مصرف با فراوانی ۲۲، بیشترین توجه را به تربیت اقتصادی داشت و کمترین توجه آن عنصر گروه‌بندی فراگیران در مؤلفه توزیع با فراوانی ۲

بود. در کل یافته‌ها نشان می‌دهد که در مجموع کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی به تربیت اقتصادی در عنصر محتوای برنامه درسی با فراوانی ۱۸۰ بیشترین توجه و به تربیت اقتصادی در عنصر مکان با فراوانی ۶۳ کمترین توجه را داشته است. مرور یافته‌ها حاکی است که میزان توجه کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی کم و به صورت نامتوازن است. این یافته‌های پژوهش از لحاظ تأکید بر متفاوت بودن میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی با نتایج این پژوهش‌ها همسوست: Rodgers et al., 2007؛ وفائی و همکاران، ۱۳۹۶؛ سیدی و همکاران، ۱۳۹۰. همچنین، طبق نتایج پژوهش لیدی و همکارانش (Lidey et al., 2017)، میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در برنامه‌های درسی متفاوت است. طبق یافته‌های پژوهش حاضر، میزان توجه به هریک از مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در محتوای کتاب‌های درسی متفاوت و همچنین محتوای آموزشی در زمینه مفاهیم اقتصادی ضعیف است و فراگیران از دانش اقتصادی اندکی دارند؛ در حالی که یکی از مهم‌ترین فرصت‌ها برای تربیت اقتصادی کتاب‌های درسی است. از آنجا که تربیت اقتصادی، می‌تواند به رشد شیوه تفکر اقتصادی در فراگیران کمک کند، در صورت یادگیری مفاهیم اقتصادی، دارای قابلیت‌های شهروندی و درک بهتر از وقایع، موضوعات و مسائل اقتصادی‌شان افزایش می‌یابد و در آینده به تصمیم‌گیرندگانی آگاه و کارا در قبال زندگی شخصی، جامعه ملی و جامعه جهانی تبدیل خواهند شد. در بیشتر کشورهای توسعه‌یافته، تربیت اقتصادی بخشی جدایی‌ناپذیر از برنامه درسی است و بر فراگیری مفاهیم اقتصادی، کسب نگرش‌ها و دانش‌های مرتبط با آن در نظام آموزشی تأکید می‌شود. بنابراین، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی و برنامه‌ریزان درسی باید به آموزش تربیت اقتصادی در هدف‌گذاری، سازماندهی، طراحی محتوای کتاب‌های درسی و تهیه راهنما جهت اجرای مؤثر بیشتر توجه کنند. براین اساس از میان رشته‌های تربیت معلم، رشته «مطالعات اجتماعی» فرصت‌های غنی و فراوانی برای رشد تربیت اقتصادی فراهم می‌کنند. همچنین بیشترین میزان بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت در بین مؤلفه‌های تربیت اقتصادی با توجه به عناصر برنامه درسی مربوط به عنصر محتوا با ضریب ۰/۱۱۵ و کمترین میزان بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مربوط به عنصر مکان با ضریب ۰/۱۰۶ است؛ بنابراین ضریب اهمیت مؤلفه‌های تربیت اقتصادی با توجه به عناصر برنامه درسی در کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی یکسان نیستند. وفائی و

همکارانش (۱۳۹۶) در پژوهش‌های خود نشان دادند که مؤلفه تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، با برخورداری از ۱۳ درصد محتوا، کمترین میزان توجه را نسبت به سایر مقوله‌ها دارند. سیاست‌گذاران تعلیم و تربیت، برنامه درسی و رویکردهای آن را به آموزش اقتصاد در دوره‌های آموزشی مهم می‌دانند؛ زیرا با تدارک فرصت‌های مناسب، فراگیران در معرض تجاربی قرار می‌گیرند که بتوانند مهارت‌ها، گرایش‌ها و رفتارهای اقتصادی خود را شکل بدهند.

در تبیین این یافته می‌توان به نوپا بودن برنامه درسی اقتصادی و کمبود پژوهش‌های علمی لازم و کافی در زمینه بررسی وضعیت موجود و مطلوب این برنامه درسی اشاره کرد. این امر سبب شده است که مفاهیم و مؤلفه‌ها به طور صحیح شناسایی نشوند؛ لذا تربیت اقتصادی منحصر به ارائه مطالب اندک در ارتباط با برخی از مفاهیم مانند کار یا شغل و صرفه‌جویی شده است و سایر مفاهیم مهم مورد غفلت قرار گرفته‌اند. نکته بااهمیت دیگر، عدم توجه و بهره‌گیری از تجارب بین‌المللی مرتبط با آموزش و تربیت اقتصادی جهت ارائه و اجرای الگوهای مناسب و کارآمد برنامه درسی اقتصادی است. استفاده از تجارب سایر جوامع بدین معنا نیست که برنامه درسی در جامعه ایران نیز دقیقاً بر مبنای برنامه‌ای درسی آن‌ها طراحی و تدوین شود، بلکه با نظر به این که در هر جامعه‌ای مبنای فلسفی و اجتماعی تعلیم و تربیت متفاوت از سایر جوامع است، طراحی و تدوین برنامه درسی اقتصادی در ایران نیز با توجه به مبنای فلسفی و اجتماعی مسلط بر نظام تعلیم و تربیت کشور که رویکرد اسلامی است، نیاز به بومی‌سازی دارد. بنابراین، برای رسیدن به اهداف اقتصادی مطابق سند تحول بنیادین بازنگری در محتوای کتاب‌های درسی رشته مطالعات اجتماعی ضروری می‌نماید و باید به مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در کتاب‌های درسی توجه بیشتری شود. تربیت معلم در آماده‌سازی معلمانی که پاسخگویی اجتماعی داشته و ویژگی‌های منحصر به فرد میراث اجتماعی و رفتارها و باورهای اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، تعهد بالا و توانایی راهبری جامعه و ساختاردهی به اذهان یادگیرندگان باشند، نقش ویژه‌ای دارد. کیفیت تربیت معلم یکی از معیارهای اصلاحات آموزش و پرورش در سراسر جهان به شمار می‌رود. در این زمینه نحوه تربیت و آماده‌سازی دانشجو معلمان ارتباط مستقیمی با اثربخشی آنان در افزایش یادگیری فراگیران دارد. یکی از مؤلفه‌هایی که باید در تضمین کیفیت آماده‌سازی دانشجو معلمان در دانشگاه فرهنگیان مورد توجه قرار گیرد، برنامه‌های درسی و غیر درسی برنامه تربیت معلم است. با توجه به

نتایج پژوهش مبنی بر توجه اندک به مفاهیم و مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در تمامی دروس پیشنهاد می‌شود که مسئولان نظام آموزشی با به کارگیری رویکرد تلفیقی در محتوای کتاب‌های درسی توجه بیشتری به ارائه مؤلفه‌های یادشده در سرفصل‌های دروس مطالعات اجتماعی نمایند. در رشته مطالعات اجتماعی دانشگاه فرهنگیان از برنامه درسی مبتنی بر تربیت اقتصادی استفاده شود؛ زیرا موضوعات درس مطالعات اجتماعی بیشتر با رویدادهای اقتصادی در جامعه و آماده‌سازی برای زندگی در جامعه پیوند می‌خورد و مسائلی را آموزش می‌دهد که مشاهده و بررسی واقعی آن‌ها امکان‌پذیر است. بنابراین لازم است فرصتی برای برنامه‌ریزان درسی در جهت طراحی برنامه‌های درسی مبتنی بر اقتصاد برای آموزش دانشجو - معلمان فراهم آید و نیز شایستگی‌های علمی معلمان در تدریس مفاهیم و موضوعات اقتصادی از طریق برنامه‌های درسی تربیت معلم و کلاس‌های ضمن خدمت و کارگاه‌های آموزشی تقویت گردد.

منابع

- آذر، عادل (۱۳۸۰) «بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا»، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء، شماره ۳۷ و ۳۸، ص ۱۸۱.
- اصابت طبری، ابراهیم، نوریان، محمد، آرمند، محمد و داریوش نوذری (۱۳۹۹). «سنتر پژوهی ویژگی‌های کتاب‌های درسی دانشگاهی»، پژوهش و نگارش کتب درسی، ۲۴ (۴۶)، ص ۱۱۴-۱۴۵.
- انصاری، عبدالله (۱۳۹۳). «ارزشیابی مؤلفه‌های اصلاح الگوهای مصرف و تولید در کتاب‌های درسی پایه‌های ششم و هفتم، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، شماره ۶۳، ص ۷۱-۵۳.
- ایمانی، محسن (۱۳۹۱). «تربیت اقتصادی در راستای تحقق تولید ملی و حمایت از کار و سرمایه ایرانی»، مجله پیوند، شماره ۳۹۰، ص ۱۵-۱۶.
- ایروانی، جواد (۱۳۸۴)، اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- پیغمی، عادل و حیدر تورانی (۱۳۹۰). «نقش برنامه درسی اقتصاد در برنامه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی دنیا، ارائه یک برنامه عمل برای یک برنامه درسی مغفول»، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۳۷ (۹)، ص ۳۹-۵۲.
- سیدی، بتول، درتاج، فریبرز و عبدالمجید جلالی (۱۳۹۰). «بررسی پیام‌ها و مفاهیم اقتصادی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، شماره ۱۶ (۴۹)، ص ۳۵-۶۹.
- رحمان‌پور، محمد، نصر اصفهانی، احمدرضا و سیدعلی سیادت (۱۳۹۴). «بررسی رابطه مبانی و اصول برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران با مضامین اقتصاد مقاومتی به منظور پیشنهاد برنامه درسی مطلوب»، فصلنامه علمی - پژوهشی ره یافت، ۹ (۳۱)، ص ۴۱-۶۰.

- رهنما، جواد (۱۳۹۶). *ارزیابی مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران.
- طاهرخانی، رضا و ملیکا مجیدی کیا (۱۳۹۹). «نقد و ارزیابی کتاب انگلیسی برای دانشجویان رشته‌های علوم پایه (زیست‌شناسی و زمین‌شناسی)»، *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، ۲۴ (۴۶)، ص ۱۸۲-۱۶۶.
- طغیانی، مهدی (۱۳۹۱). *بررسی مؤلفه‌های اصلی الگوی اسلامی-ایرانی تربیت اقتصادی*، رساله دکتری، تهران: دانشکده اقتصاد و معارف اسلامی، دانشگاه امام صادق (ع).
- طغیانی، مهدی و عادل پیغامی (۱۳۹۵). *تعلیم و تربیت اقتصادی*، جلد اول، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- طغیانی، مهدی و محمد هادی زاهدی وفا (۱۳۹۱). «امکان بهره‌گیری از آثار تمدن اسلامی در طراحی و تدوین الگوی اسلامی-ایرانی فرهنگ اقتصادی»، *مجله معرفت اقتصاد اسلامی*، ۲ (۲)، ص ۷۶-۵۵.
- علاقه‌بند، علی (۱۳۸۴). *مبانی نظری و اصول مدیریت آموزشی*، تهران: نشر روان.
- علیزاده کتنلوئی، لیلا (۱۳۹۲). *تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ریاضی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی براساس مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی: دانشکده علوم انسانی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۷). *مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی*، چاپ سیزدهم، تهران: صدرا.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۳). *برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها*، تهران: نشر شرکت به نشر.
- موسی زاده، زهره و فاطمه صنعتی (۱۳۹۶). «تبیین مؤلفه‌های تربیت اقتصادی بر اساس آموزه‌های اسلامی»، *فصلنامه تربیت اسلامی*، ۱۲ (۲۴)، ص ۹۷-۷۳.
- میرکمالی، سیدمحمد (۱۳۸۵). *فرهنگ مدیریت آموزشی*، تهران: نشر یسپرون.
- فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۹۳). *اصول و مفاهیم برنامه‌ریزی درسی*، تهران: انتشارات بال.
- وفائی، رضا، فضل‌اللهی قمشی، سیف‌اله و احمد طالع‌فرد (۱۳۹۶). «بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت سنده تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی»، *فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲ (۲)، ص ۱۵۴-۱۳۱.
- هدایان، مریم و رقیه دادخواه (۱۳۹۶). *نقش معلمان در تربیت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دانش‌آموزان*، سومین همایش ملی علوم ورزشی و تربیت بدنی ایران، تهران.
- یزدانی، ابوالفضل، کشتی آرای، نرگس و ابوالفضل عمادزاده (۱۳۹۷). «طراحی برنامه درسی مبتنی بر اقتصاد مقاومتی»، *فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۲ (۴۲)، ص ۱۲۶-۱۰۷.

- Akarowhe, K. (2018). "Roles of economics education in sustainable national development", *Journal of Global Economics*, vol 6. No 3.
- Anthony, K. V. Smith, R. C. & N. C. Miller (2014). "Pre service elementary teachers' economic literacy: Closing gates to full implementation of the social studies curriculum", *The Journal of Social Studies Research*, 39 (1): 29-37.
- Asarta, C. Jennings. A. & P. Grimes (2016). "Economic education retrospective: 25 years of contributions from the american economist", *American Economist Journal*. 62(1):
- Broadbridge, A. & L. Raikes (2014), Report building economic resilience an analysis of local

- enterprise partnerships, institute for public policy research, From [www.ippr.org/northRegistered charity no. 800065.pdf](http://www.ippr.org/northRegistered%20charity%20no.%20800065.pdf). 102-117.
- Ferreira, A. & C. Varum (2012). *Assessing Economic Knowledge in Elementary Grades. XXI Meeting of the Economics of Education Association. ISAG – Instituto Superior de Administração e Gestão*.
- Engartner, T. & B. Krisanthan (2016). "Basic economic education for the least qualified – identification, analysis and assessment of needs", *Int. J. Pluralism and Economics Education*, 7(4): 340-359.
- Gunes, S. (2012). "Economics education in industrial design", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 47: 1353-1357.
- Happ, R., Troitschanskaia, O. & M. Förster (2018). "How prior economic education influences beginning university students' knowledge of economics", *Empirical Res Voc Ed Train*, 10(5): 2-20.
- Leny, N., Budy, S. & S. Muhammad (2015). "Economic education laboratory", *Journal of Education and Practice*, 6(33): 93-94.
- Lidey, N., Sandra, E. & K. LiLin (2017). "Selected art and economic concepts before and after an integrated unit of instruction", *Citizenship, Social and Economic Education*, 1 (17): 110-129.
- Ivković, Ž. (2013). Learning economics: "Content analysis of textbooks for lower grades of elementary school", *Učenje za Poduzetništvo*, 3(2): 202-214.
- Kachan, M. (2015). "Perspectives on economics in the school curriculum", *The Journal of Economic Education*, 6(10), 304-319.
- Karunaratne, P. Breyer & Y. L. Wood (2016). "Transforming the economics curriculum by integrating threshold concepts", *Education & Training*, 58(5): 492-509.
- Kaminski, H. (1996). *Economic Education in Secondary School*, Neuwied: Luchterhand
- Kim, C. (2017). *Comparative Study on Economic Education: Korean and Japanese Schools*, Researcher's Notebook, NIRA Review.
- Kim, C. (2017). *Comparative Study on Economic Education: Korean and Japanese Schools*, Researcher's Notebook, NIRA Review.
- Mearman, A. Berger, S. & D. Guizzo (2016). *Curriculum Reform in UK Economics: A Critique*, Economics Working Paper Series, Faculty of Business and Law, pp. 1-25.
- National Council on Economic Education. (2007). *Voluntary National Content Standards in Economics*, New York.
- Nwosu, D. J. Akaraonye (2011). *An Appraisal of Secondary Economics Curriculum In IMO State of Nigeria: Implications for Holisticism, curriculum design and global citizenship Education*, International Conference of Education, Research and Innovation.
- Otto, A. & J. Serido (2018). "Economic socialization: Childhood, adolescence, and early adulthood", *Economic Psychology*, Edited by Rob Ranyard, John Wiley & Sons Ltd.
- Okao, E. Bosire, J. Sang, A. & A. Barmao (2013). Teachers' Perceptions Towards The Teaching Of Economics, "In secondary schools: implications on the business studies curriculum in kenya", *International Journal of Innovative Research & Development*, 2(9): 166-173.
- Pühringer, S. & L. Bäuerle (2018). "What economics education is missing: The real world

- internazionali", *Journal of Social Economics Emerald Publishing Limited*, 35(4):241-249.
- Rodgers, Y. V. Hawthorne, S. & R. Wheeler (2007). "Teaching economics through children's literature in the primary grades", Rutgers University Project on Economics and Children Working Paper Series.
- Santomero, A. M. (2003). "Knowledge is power: The importance of economic education", *Based on Speech Given at the Pennsylvania Economic Association Annual Conference*, West Chester University, West Chester, PA, On May 30.
- Smirnova, N. (2015). "Economics across the curriculum: effective delivery of economics instruction to high school students", *American Institute for Economic Research*, 5:1-27.
- Sochio, T. & G. Lakatos (2010). "Economic education in the contemporary world", *Quarterly Journal of Economic Knowledge*, 85(10): 111-130.